

ŚLAD ŁAPY NOWEGO GATUNKU CHIROTHERIUM Z RETU ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

UKD 568.19.016.4:551.761(438.132 Jarugi na S od Ostrowca Świętokrzyskiego)

W czasie przygotowań do zjazdu Narady Geologicznej w 1953 r. znalazłem w niewielkim kamieniołomie chłopskim, usytuowanym w prawym zboczu doliny rz. Kamionki, dopływu Kamiennej, pod wsią Jarugi, na S od Ostrowca Świętokrzyskiego wyjątkowo dobrze zachowany odcisk łapy gada (fot. na okładce). Pierwszą wzmiankę o tym znalezisku zamieściłem w 1966 r., dopiero jednak po zapoznaniu się z nowszą literaturą specjalistyczną, m.in. H. Haubolda (5, 6), F. i P. Ellenbergerów oraz L. Ginsburga (2, 3), mogłem stwierdzić, że mamy tu do czynienia z nowym, dotychczas nie znanym gatunkiem *Chirotherium*. Dokładny opis znaleziska złożyłem do redakcji „Biuletynu PAN”, w którym będzie opublikowany w języku angielskim. Tu ograniczam się jedynie do krótkiej informacji.

Jak wynika ze wspomnianych już opracowań syntetycznych H. Haubolda jest to odcisk prawej, przedniej łapy dinozaura z grupy *Chirotheriidae* „wielkorekich” (*Gross-Hand-Chirotherium*). Przednia łapa u tych zwierząt była około trzykrotnie mniejsza od tylnej, co daje przybliżone pojęcie o okazałych rozmiarach gada, chociaż spotykano jeszcze większe tropy. Nazwałem go *Chirotherium łuniewski* sp. nov., chcąc w ten sposób uczcić pamięć geologa dr Adama Łuniewskiego, pracownika naukowego Uniwersytetu Warszawskiego, zamęczonego w obozie koncentracyjnym w Belsen, w 1945 r. (13). Doktor A. Łuniewski był zasłużonym badaczem mezozoiku świętokrzyskiego. Wykrył on, m.in. pewne składniki fauny alpejskiej w wapieniu muszlowym we wsi Młodzawy pod Skarżyskiem-Kamienną, a mianowicie łodzika *Pleuromutilus mosts Mojsisovics*.

Chirotherium jest formą kosmopolityczną, znaną z obu półkul. Gatunek ten szczególnie licznie jest spotykany w facji germańskiej triasu. Jak wiado-

mo, w związku z licznym występowaniem tropów *Chirotherium* w granicznych warstwach środkowego i górnego piętra piaskowca pstrego wyodrębniono je pod nazwą piaskowca chiroteriowego (*Chirotheriensandstein*)*. Z obszaru Polski natomiast mieliśmy do niedawna tylko lakoniczną wzmiankę J. Samsonowicza (12) o występowaniu w okolicy Jarug „tropów zwierząt czteropalczastych”. Chociaż więc znalezisko to nie ma tak unikatowego charakteru, jak odcisk łapy gada pięciopalczastego z dolnej jury świętokrzyskiej (9, 10), zasługuje jednak na zwrócenie nań uwagi.

LITERATURA

1. Dockter J., Puff P. — Neue Kartensymbole für die Gliederung des Unteren und Mittleren Buntsandsteins in Thüringen auf zyklischer Grundlage. Ztschr. angew. Geol., 5, 548—553, Berlin, 1959.
2. Ellenberger F., Ellenberger P., Ginsburg L. — The appearance and evolution of Dinosaurs in the Trias and Lias: a comparison

* Warstwy z *Chirotherium* były w NRD zaliczane tradycyjnie do środkowego piętra piaskowca pstrego. Wiosną 1968 r., w rozmowie z dr P. Puffem, demonstrującym mi profile triasu w Turyni, zwróciłem mu uwagę, że piaskowiec ten, jako rozpoczynający cyklotem salinarny dolnego retu, powinien być doń zaliczony. W 1969 r. otrzymałem odbitkę, w której dr Puff, powołując się na moje ustne informacje (na str. 548 i 552) i na najnowszą pracę W. Hoppego (1959) dokonał rewizji tradycyjnego schematu stratygraficznego, przesuwając „*Chirotheriensandstein* do retu (J. Dockter, P. Puff, 1959).

- between South African Upper Karroo and Western Europe based on Vertebrate footprints. I-st Symposium on the Gondwana Stratigraphy, Mar del Plata (Unesco, 1970).
3. Ellenberger F., Ellenberger P., Ginsburg L. — Les Dinosaures du Trias et du Lias en France et en Afrique du Sud d'après les pistes qu'ils ont laissées. Bull. Soc. Géol. de France (7), XII, 1970, no 1, p. 151—159.
 4. Haubold H. — Eine Pseudosuchia-Fährtenfauna aus dem Buntsandstein Südthüringens. Hall. Jb. f. Mitteldt. Erdg. 8 (1966), p. 12—48, Leipzig, 1967.
 5. Haubold H. — Die Evolution der Archosaurier in der Trias aus der Sicht ihrer Fährten, Hercynia 6, 1, Leipzig 1969.
 6. Haubold H. — Ichnia Amphibiorum et Reptiliorum fossilium in: Handbuch der Paläoherpetologie. Ed. O. Kuhn, Teil 18, (Part 19), 1971.
 7. Hoppe W. — Zyklische Gliederung des Unteren und Mittleren Buntsandsteins in Thüringen. Ber. geol. Ges. DDR, 4, 3—58, Berlin, 1959.
 8. Karaszewski W. — Tropie gadów i ślady wleczenia na powierzchni piaskowca retu z Jarug pod Ostrowcem Świętokrzyskim. Kwart. geol., 1966, nr 2.
 9. Karaszewski W. — O unikalnym odcisku łapy gada pięciopalczastego w dolnym liasie świętokrzyskim. Prz. geol., 1975, nr 7.
 10. Karaszewski W. — Traces of pentadactyl Dinosaurs in the Lower Jurassic of Poland. Bull. Acad. Pol. Sc., vol. 23, no. 2, 1975.
 11. Karaszewski W. — Traces of the new Chirotherium in the Triassic of the Świętokrzyskie Mountains (Middle Poland). Bull. Acad. Pol. Sc., vol. 23, no. 2, 1975.
 12. Samsonowicz J. — Cechsztyń, trias i lias na północnym zboczu Łysogór. Spraw. PIG. V, z. 1—2, 1929.
 13. Świdziński H. — Adam Łuniewski (1887—1945). Wspomnienie pośmiertne. Roczn. PTG, 19, 1949. z. 1.